

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

СОВА АНДРІЙ ОЛЕГОВИЧ

УДК 061.213:929.6 (477.83/.86) “1894/1939”

**СИМВОЛІКА УКРАЇНСЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
“СОКІЛ”, “СІЧ”, “ПЛАСТ” ТА “ЛУГ” У ГАЛИЧИНІ
(КІНЕЦЬ ХІХ СТОЛІТТЯ – 1939 р.)**

Спеціальність: 07.00.06 – Історіографія, джерелознавство та
спеціальні історичні дисципліни

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів – 2009

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат історичних наук
Гречило Андрій Богданович,
Інститут української археографії та джерелознавства імені
М. С. Грушевського НАН України,
старший науковий співробітник

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, доцент
Рибак Оксана Зіновіївна,
Львівська національна академія мистецтв,
професор кафедри історії і теорії мистецтва

кандидат історичних наук
Чмир Микола Васильович,
Генеральний штаб Збройних Сил України,
заступник начальника відділу військової
символіки та геральдики

Захист відбудеться “10” березня 2009 р. о 15⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.051.12 у Львівському національному університеті імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 337).

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5).

Автореферат розісланий “6” лютого 2009 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор історичних наук, професор

Сухий О. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Значний науковий, громадсько-політичний і пізнавальний інтерес становить історичний досвід національно-політичного руху в Галичині кінця XIX – першої половини XX ст. Адже саме в цей час працею і боротьбою кількох поколінь тут була створена густа мережа політичних, господарських, культурно-освітніх і спортивних організацій, діяльність яких відіграла помітну роль у формуванні національної свідомості українців. Особливо спричинилися до цього українські молодіжні організації “Сокіл”, “Січ”, “Пласт” та “Луг”. Вони об’єднали значну частину молоді, яка з часом стала силою, що значною мірою вплинула на розвиток української політичної думки та формування національної психології. Саме члени цих організацій стали основою першої в новітній історії України добровільної мілітарної формації – легіону Українських Січових Стрільців, брали активну участь у розбудові Західно-Української Народної Республіки, діяли в Українській Військовій Організації, Організації Українських Націоналістів, а згодом і в Українській Повстанській Армії, що значною мірою вплинуло на весь національний розвиток.

Особливе місце в діяльності українських молодіжних товариств Галичини кінця XIX – першої половини XX ст. посідала їхня символіка. Її вивчення допоможе глибше осмислити тогочасні суспільно-політичні процеси, що, своєю чергою, сприятиме відновленню в повному обсязі історичної пам’яті та дасть змогу активізувати процес сприйняття суспільством забутої історичної спадщини, запровадити у науковий обіг нові джерела та сприятиме розвитку таких спеціальних історичних дисциплін, як геральдика, вексилологія, фалеристика, емблематика, уніформологія та сфрагістика. Отже, актуальність дослідження визначається, з одного боку, об’єктивною потребою заповнення значної прогалини в українській історіографії, з іншого – його практичною необхідністю.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках тематичного плану кафедри давньої історії України та архівознавства Львівського національного університету імені Івана Франка “Розвиток спеціальних історичних дисциплін в Україні: теорія та практика”. Номер державної реєстрації 0105U004941.

Мета дослідження – на основі критичного осмислення архівних документів і матеріалів, спогадів учасників подій і періодики комплексно дослідити зміст та особливості символіки українських молодіжних товариств “Сокіл”, “Січ”, “Пласт”, “Луг”, які діяли на території Галичини з кінця XIX ст. до 1939 р.

Для реалізації цієї мети поставлено **завдання** дослідити:

– стан наукової розробки проблеми та джерельну базу дослідження;

– процес створення прапорів, емблем, відзнак, одностроїв, печаток, гімнів українських молодіжних товариств;

– особливості розвитку символіки цих організацій;

– ставлення владних структур до впровадження та застосування символіки українськими молодіжними товариствами;

– внесок окремих діячів у розробку символіки;

– вплив символіки на громадськість і на самих членів українських молодіжних товариств.

Об'єктом дослідження є символіка українських молодіжних товариств Галичини кінця XIX ст. – 1939 р.

Предмет дослідження становить процес створення та функціонування прапорів, емблем, відзнак, одностроїв, печаток і гімнів цих організацій.

Хронологічні межі роботи – період різночасового легального існування молодіжних товариств (1894–1939). Нижня межа визначається часом офіційної реєстрації першої організації “Сокіл”, верхня – припиненням існування товариств за радянської влади.

Територіальні межі дослідження – Галичина як основний регіон діяльності молодіжних товариств.

Методологічні засади дисертації визначені специфікою об'єкта та предмета дослідження. Виходячи з цього, в основу покладено принципи історизму, об'єктивності, науковості та достовірності висвітлення історичних подій, комплексності та системності, що базуються на пріоритеті документованих фактів і політичній неупередженості. При висвітленні теми застосовано загальнонаукові методи – типологізації, класифікації; спеціальні історичні – проблемно-хронологічний, порівняльний, структурно-систематичний і статистико-аналітичний, що дало можливість дослідити загальні та особливі тенденції у досліджуваному явищі, розкрити сутність символіки українських молодіжних організацій, простежити динаміку їх розвитку, що, своєю чергою, сприяло розкриттю проблеми в цілому.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що вперше на широкій джерельній базі здійснено спробу комплексного наукового вивчення символіки українських молодіжних організацій у Галичині кінця XIX ст. – 1939 р., порушено питання про традиції в цій сфері. У межах дослідження визначено основні джерела, на яких базувалася символіка товариств. Шляхом аналізу конкретних елементів української молодіжної символіки виявлено ідеї історичного та політичного характеру, що знайшли своє зовнішнє відображення у цей період. На підставі широкого кола історичних джерел сформульовано низку важливих положень і висновків, що стосуються особливостей символіки українських молодіжних товариств, її місця в національному розвитку галицьких українців кінця XIX ст. – 1939 р. Джерелознавчий аспект новизни визначається тим, що проаналізовано та запроваджено у науковий обіг значну кількість архівних

документів. Комплексний характер дослідження дав змогу спростувати низку необґрунтованих тверджень, що містяться у працях з історії молодіжної символіки та історії пожежних, пожежно-спортивних, спортивних товариств Галичини кінця XIX ст. – 1939 р., як у радянський період, так і сьогодні.

Достовірність висновків автора ґрунтується на широкому обсязі й комплексному характері фактичного матеріалу, критичному доборі і зіставленні різнопланових джерел, виборі відповідних методів і прийомів наукового дослідження, підпорядкованих розв'язанню теоретичних проблем і пізнавальних завдань, що й були метою дослідження. В дисертації висвітлюється важлива й актуальна проблема, яка в такому плані раніше в українській історіографії практично не досліджувалася.

Практичне значення дисертації полягає у використанні її результатів для написання історіографічних і джерелознавчих досліджень, розробки методів і методик вивчення символіки українських молодіжних організацій та інших громадських утворень, написання узагальнюючих праць з історії України та історії окремих населених пунктів Галичини, в лекційних курсах з історії України, історії українських збройних формувань першої половини XX ст., історії розвитку фізичної культури та спорту в Україні, історії пожежної справи на західноукраїнських землях та лекційних курсах із спеціальних історичних дисциплін, при написанні підручників та посібників. Результати дослідження можна впроваджувати при розробці сучасної символіки гуртків, клубів, товариств, організацій тощо та під час викладання уроків історичного краєзнавства в загальноосвітніх навчальних закладах.

Апробація дисертаційної роботи. Основні положення та результати досліджень апробовані на кафедрі давньої історії України та архівознавства Львівського національного університету імені Івана Франка, доповідалися на 19 конференціях різних рівнів, в тому числі 6 міжнародних: XIII, XIV, XV, XVI наукові геральдичні конференції (21–23 жовтня 2004 р., 28–29 жовтня 2005 р., 14–16 жовтня 2006 р., 12 жовтня 2007 р., м. Львів); звітні наукові конференції Львівського національного університету імені Івана Франка за 2005 р. (6–7 лютого 2006 р., м. Львів) та 2007 р. (6–7 лютого 2008 р. Львів); третя наукова краєзнавча конференція “Історичні пам’ятки Галичини” (19 листопада 2004 р., м. Львів); науково-практична конференція “Український визвольний рух 1920–1950-х рр.: проблеми теорії та методології досліджень” (19 листопада 2005 р., м. Львів), друга міжнародна наукова конференція “Збройні сили України: історія та сучасність” (29–30 березня 2006 р., м. Львів); міжнародна наукова конференція “Три герої з Трускавця”, присвячена 65-річчю УПА та 75-річчю страти В. Біласа і Д. Данилишина (21–23 грудня 2007 р., м. Трускавець); VII, VIII, IX міжнародні наукові конференції “Молода спортивна наука України” (27–29 березня 2003 р., 26–27 березня 2004 р., 24–26 березня 2005 р., м. Львів); всеукраїнська наукова конференція “Традиції української фізичної культури і формування системи фізичного

виховання в Україні”, присвячена 130-річчю від дня народження фундатора української системи фізичного виховання Івана Боберського (10 жовтня 2003 р., м. Львів); всеукраїнська нарада викладачів з історії фізичної культури (26 вересня 2003 р., м. Львів); урочиста академія на честь 110-річчя від дня заснування товариства “Сокіл” (17 лютого 2004 р., м. Львів); науково-практична конференція “Український футбол: історія та проблеми розвитку”, присвячена 110-й річниці українського футболу (29 квітня 2004 р., м. Львів); науковий дискусійний “круглий стіл” “Витоки українського футболу”, присвячений 110-й річниці українського футболу (10 липня 2004 р., м. Львів); міжнародна конференція “Футбол в Україні – витоки, традиції, перспективи”, присвячена 110-й річниці українського футболу (12 жовтня 2004 р., м. Львів).

Публікації. За матеріалами дослідження автором опубліковано 5 наукових статей у фахових виданнях, визначених переліком ВАК України, та 15 публікацій, які додатково відображають результати дослідження. Загальний обсяг публікацій становить 6 друкованих аркушів.

Структура дисертації зумовлена змістом проблеми, метою та завданнями дослідження. Робота, написана за проблемно-хронологічним принципом, складається зі вступу, трьох розділів основної частини (11 підрозділів), висновків, переліку умовних скорочень, списку використаних джерел і літератури, додатків. Обсяг дисертації – 240 сторінок, з них 177 сторінок основного тексту, перелік джерел і літератури складається з 52 сторінок 589 найменувань, 7 додатків – 9 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено мету, основні завдання, об’єкт і предмет дослідження, його територіальні та хронологічні межі, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У **першому розділі** – “Історіографія та джерела”, який складається з двох підрозділів, проаналізовано ступінь наукової досліджуваності теми, визначено коло джерел, які було покладено в основу дослідження.

У **підрозділі 1. 1.** “Стан наукової розробки теми” здійснено огляд історіографії та проведено її класифікацію.

Усі дослідження, що складають історіографію проблеми, можна поділити на чотири групи: 1) праці, написані в роки існування організацій; 2) дослідження, авторами яких є науковці радянського періоду (друга половина 40-х – 80-ті рр. ХХ ст.); 3) праці, написані в середовищі української діаспори в роки існування СРСР; 4) дослідження сучасних українських (вітчизняних і діаспорних) дослідників, написані після проголошення незалежності України.

У виданнях, які вийшли в світ до 1939 р., містяться деякі пояснення символів організацій “Сокіл”, “Січ”, “Пласт” і “Луг”. Це насамперед праці, написані діячами цих товариств: книжечка С. Гайдучка “Пів століття сокільських видань” (Львів, 1937 р.), де, окрім переліку сокільських видань 1894–1937 рр., наведено описи окремих сокільських відзнак та інші матеріали, що стосуються символіки організації “Сокіл”; брошури І. Боберського “Українське сокілство (1894–1939)” (Львів, 1939 р.) та Е. Жарського “Основи Сокілства” (Львів, 1937 р.). Важливим джерелом інформації про символіку організації “Пласт” є праця О. Тисовського “Життя в Пласті” (Львів, 1921 р.), яка з доповненнями була перевидана українською діаспорою (Торонто, Детройт, 1961 р.), та книжечка “Пласт” (Львів, 1913 р.). Деякі матеріали, що стосуються символіки пластунів, подають В. Кархут (“Перша проба пластуна”, Львів, 1929 р.; “Друга і третя проба Пластуна”, Львів, 1929 р.) та Е. Пеленський (“Пластовий гурток”, Львів, 1930 р.). Лугова символіка фрагментарно описана в книзі В. Федорчака “Лугова Організація. В р. р. 1925–1935. Історичний нарис” (Львів, 1935 р.).

В історичній науці радянської України на розробку питань символіки українських товариств Галичини фактично було накладено табу. Радянські історики та публіцисти торкалися питань діяльності молодіжних організацій лише побіжно, головну увагу зосереджуючи на розкритті таких ідеологем: 1) “українські буржуазні націоналісти” – посібники фашистської Німеччини, зрадники і злочинці; 2) використання “українськими буржуазними націоналістами” сокільських, січових, пластових і лугових організацій в антинародних, реакційних цілях¹. Ці ідеологеми не лише не відображали історичну дійсність, а й спотворювали саму сутність проблеми.

З полярних позицій написані праці в середовищі української діаспори. У західному світі науковці, що представляють українську еміграцію, мали сприятливі умови для об’єктивного висвітлення символіки українських молодіжних організацій “Сокіл”, “Січ”, “Пласт” і “Луг”, тому праці Ю. Старосольського, В. і П. Палієнків, О. Тисовського, П. Мірчука, М. Хомяка² за своїм

¹ Добричев В. П. В тіні святого Юра / Добричев В. П. – [2-е вид., доп.]. – Львів : Каменяр, 1970. – 214 с.; Дмитрук К. Е. Свастика на суганах / Дмитрук К. Е. – Москва : Политиздат, 1976. – 192 с.; Дмитрук К. Е. С крестом и трезубцем / Дмитрук К. Е. – Москва : Политиздат, 1980. – 224 с.; Трофим’як Б. Є. Розвиток фізкультури і спорту в західних областях УРСР за роки Радянської влади: дис... кандидата іст. наук / Трофим’як Богдан Євстахович. – Львів, 1972. – 280 с.; Трофим’як Б. Є. Фізична культура і спорт в Українській РСР / Трофим’як Б. Є. – Львів : Вища школа, 1987. – 159 с.

² Старосольський Ю. Велика гра. Гутірка про ідею й методу пластування / Юрій Старосольський. – Мюнхен : Молоде Життя, 1948. – 67 с.; Палієнко В. Пластові іспити вмілостей в У. П. Ю. / Василь Палієнко, Павло Палієнко. – Нью-Йорк ; Торонто : Видання Головної Пластової

змістом є цілковитою протилежністю радянській історіографії. Написані переважно безпосередніми учасниками організацій або свідками їхньої діяльності, вони містять значно більше інформації як про українські молодіжні організації, так і про їх символіку. Але оскільки цим авторам були доступні не всі архівні матеріали, здебільшого їхні праці побудовані на публікаціях в періодиці, спогадах і, отже мають неповний і поверховий характер.

З кінця 80-х до початку 90-х рр. XX ст. у зв'язку з крахом радянської системи та великими суспільно-політичними змінами в Україні розпочалася робота з вивчення тих сторінок українського минулого, які радянська історіографія замовчувала або подавала в спотвореному вигляді. Усю сучасну, написану після проголошення незалежності України історіографію досліджуваної проблеми, можна поділити на дві групи: 1) праці, присвячені історії українських молодіжних організацій; 2) дослідження, в яких висвітлюються окремі аспекти історії символіки українських молодіжних товариств.

Серед перших слід відзначити праці І. Андрухіва, П. Арсенича, В. Баленока, О. Вацеби, О. Винничука, І. Дацюка, А. Доценка, В. Леника, Я. Луцького, Б. Любіва, О. Ноги, В. Окаринського, Є. Приступи, С. Родака, Б. Савчука, В. Сергійчука, О. Сича, П. Сіреджука, Б. Трофим'яка, Б. Якимовича, в яких у контексті дослідження діяльності українських молодіжних товариств побіжно викладено чимало фактів з історії становлення їхньої символіки.

Вивчення символіки українських молодіжних організацій Галичини досліджуваного нами періоду значно поживалося після створення у 1990 р. у Львові Українського геральдичного товариства (УГТ). Серед видань УГТ значну наукову вартість мають розвідки А. Гречила, С. Пахолка, О. Мартин, Р. Сколоздри, М. та Н. Лазаровичів³. До подальших студій досліджуваної

Булави, 1955. – 100 с. – (Записки українського пластуна; ч. 23); Тисовський О. Життя в Пласті. – [2-е вид.]. / Олександр Тисовський. – Торонто ; Детройт, 1961. – 546 с.; Мірчук П. Зустрічі й розмови в Ізраїлі (чи українці “традиційні антисеміти”?) / Петро Мірчук. – [упорядкув., передм. Б. Вовк]. – Львів, 2001. – 168 с.; Хомяк М. Каталог українських недержавних марок / Максим Хомяк. – Шарлеруа, 1987. – 278 с.

³ Гречило А. Б. Українська спортивна емблематика: повернення до традицій? / Гречило А. Б. // Знак. Вісник Українського геральдичного товариства. – Львів, 1993. – Ч. 1. – С. 7; Пахолко С. Грошові знаки “Сокола-Батька” та Пласту – провісника грошових внесків на Боевий Фонд Української Повстанської Армії / Степан Пахолко, Ольга Мартин // Воля і Батьківщина. – Львів, 1998. – Ч. 3 (12/28). – С. 124–125; Пахолко С. Зображення у фалеристиці галицького лева та св. Михаїла як символів єдності та спільної боротьби за державну незалежність / Степан Пахолко, Ольга Мартин // Шоста наукова геральдична конференція (Львів, 27–29 березня 1997 року). Матеріали. – Львів, 1997. – С. 68–71; Сколоздра Р. Стрілецькі прапори / Роман Сколоздра // Шоста

проблеми спричинився О. Круковський, в працях якого використано велику кількість документальних джерел, запроваджених у науковий обіг вперше. Дослідник зосереджує увагу на історії прапорів, відзнак і печаток українських організацій “Сокіл”, “Січ”, “Луг”, виникненні і застосуванні пластунами у 1920-х рр. нагород – “свастики заслуги” та “свастики вдячності”⁴.

Отже, аналіз стану наукової розробки проблеми засвідчив, що предметом спеціального та глибокого вивчення вона ще не стала, досліджувалися лише її окремі аспекти.

У підрозділі 1. 2. “Джерельна основа дослідження” проаналізована джерельна база дослідження, що постає достатньо репрезентативною. У дисертації використані документи архівів, матеріали преси та спогади.

Першу групу джерел становлять неопубліковані документи, які зберігаються в архівах України. Найбільше їх виявлено у Центральному державному історичному архіві України у Львові. Матеріали цього архіву з тематики дослідження сконцентровані у трьох групах фондів, в яких містяться документи про: а) діяльність молодіжних організацій; б) окремих керівників і членів товариств; в) співпрацю молодіжних товариств з іншими громадськими організаціями Галичини.

Найбільший інтерес, з огляду на проблему нашого дослідження, становлять матеріали першої групи, до якої належать документи таких фондів: 312 (“Українське спортивне товариство “Сокіл-Батько”, м. Львів”); 389 (“Верховна пластова команда, м. Львів”); 404 (“Редакція журналу

наукова геральдична конференція (Львів, 27–29 березня 1997 року). Матеріали. – Львів, 1997. – С. 81–82; Лазарович М. Національні риси в атрибутиці Українських Січових Стрільців / Микола Лазарович, Наталія Лазарович // Четверта наукова геральдична конференція (Львів, 10–12 листопада 1994 року). Збірник тез повідомлень та доповідей. – Львів, 1994. – С. 48–50.

⁴ Круковський О. До історії вживання свастики на західноукраїнських землях у першій половині ХХ ст. / Орест Круковський // Знак. Вісник Українського геральдичного товариства. – Львів, 1993. – Ч. 3. – С. 6–7; Круковський О. Емблематика та сфрагістика українського товариства “Луг” / Орест Круковський // Третя наукова геральдична конференція (Львів, 4–5 листопада 1993 року). Збірник тез повідомлень та доповідей. – Львів, 1993. – С. 50–51; Круковський О. Емблематика українського спортивно-просвітнього товариства “Сокіл-Батько” у Львові / Орест Круковський // Друга наукова геральдична конференція (Львів, 19–21 грудня 1992). Збірник тез повідомлень та доповідей. – Львів, 1992. – С. 34–36; Круковський О. Прапорництво, емблематика та печатки українських спортивно-освітніх організацій і товариств на західноукраїнських землях кінця ХІХ – початку ХХ століть / Орест Круковський // Записки Наукового товариства імені Шевченка: Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Львів, 1996. – Т. ССXXXI. – С. 278–289.

“Молоде Життя”, м. Львів”); 847 (“Головний січовий комітет гімнастичного і пожежного товариства “Січ”, м. Львів”). Це звіти про діяльність українських молодіжних організацій Галичини, списки їхнього кількісного складу, протоколи засідань керівних органів, секцій і комісій, розпорядження, ухвали, статuti, правильники, листування, відомості про основні напрями роботи тощо.

Матеріали, виокремлені в другу групу, є іменними і висвітлюють життя та діяльність окремих громадських діячів, які мали відношення до процесу створення та запровадження атрибутики товариств. Це такі фонди: 366 (“Боберський Іван (1873–1947), педагог, організатор, українського спортивного руху в Галичині та за кордоном, голова товариства “Сокіл-Батько” у Львові, професор”); 410 (“Тисовський Олександр (1886–1968), професор біології, педагог, письменник, засновник “Пласту”, суспільно-політичний діяч”); 640 (“Франко Петро (1890–1941), інженер-хімік, письменник, педагог, громадський діяч”) та ін. Вони містять переважно листування, спогади, інструкції, протоколи, звіти окремих молодіжних товариств, періодику того часу тощо.

До третьої групи входять документи фондів 146 (“Галицьке намісництво, м. Львів”); 309 (“Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів”); 348 (“Товариство “Просвіта”, м. Львів”); 624 (“Український спортивний союз, м. Львів”); 581 (“Колекція документів про діяльність урядів та армій Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки”) та ін. Усі ці матеріали слугують аргументацією при обґрунтуванні висновків про символіку українських молодіжних організацій Галичини.

Значний масив джерел доповнюють матеріали фондів обласних архівів: 1. Державний архів Львівської області: 7 (“Львівське повітове староство, м. Львів”); 281 (“Український спортивний союз у Львові”); 290 (“Товариство “Січ” у Львові”). 2. Державний архів Тернопільської області: 231 (Тернопільське воєводське управління, м. Тернопіль); 277 (Теребовлянська повітова команда державної поліції, м. Тернопіль Тернопільського воєводства). 3. Державний архів Івано-Франківської області: 2 (Станіславське воєводське управління, м. Станіслав); 404 (XI пластунський курінь у м. Станіславі); 428 (“Гурток українського спортивного товариства “Сокіл” у с. Тулуків Снятинського повіту Станіславського воєводства”); 429 (“Гурток українського спортивного товариства “Сокіл” у с. Хриплин Станіславського повіту Станіславського воєводства”).

Другу групу джерел становлять опубліковані документи, кількість яких невелика. Збірники матеріалів з досліджуваної теми з’явилися лише в останні роки. Так, у журналі “Тернопіль” за 1992 р. опубліковано тематичну добірку українських пісень-гімнів, короткі довідки про історію їх

створення та авторство⁵. Окремо слід виділити альманах “Сокола-Батька”, в якому вміщено статuti товариства “Сокіл” у Львові 1892 та 1926 рр., правильник сокільського прапора за 1908 р., правильник для представників “Сокола-Батька”, затверджений 6 червня 1934 р., тексти і ноти гімну “Соколи, Соколи, ставаймо в ряди!”, ілюстрації сокільських відзнак 1895–1936 рр.⁶ Однак ці матеріали в альманасі подані без належних наукових коментарів.

У дисертації використано фотоматеріали, які зберігаються в державних і приватних архівах, опубліковані в пресі, спогадах та ін. На увагу заслуговують пластові фотографії, зібрані в Архіві Групи дослідження історії Пласту “На сліді”. Більшість з них ніколи не публікувалися та потребують належного вивчення та ідентифікації. Значна кількість фотографій, що стосуються досліджуваної теми, зберігається у сімейних архівах, що, з одного боку ускладнює доступ до них, а з іншого – дає можливість віднайти унікальні документи.

Автор дисертації ознайомився з приватними збірками фотографій і речових пам’яток колекціонерів і дослідників С. Пахолка, О. Круковського та ін. Велику цінність для дослідження становлять матеріали з приватної збірки учасниці сокільського руху А. Благідки.

У дисертаційній роботі використані матеріали преси досліджуваного періоду, зокрема, сокільської (“Вісти з Запорожа”, “Сокільські Вісти”); січової (“Січові вісти”, “Нова Січ”, “Січові Вісти”); пластової (“Пластовий Табор”, “Молоде життя”, “Український Пласт”, “Пластовий Шлях”); лугової (“Вісти з Лугу”). Багато інформації про символіку українських молодіжних організацій Галичини можна почерпнути у часописах “Діло”, “Руслан”, “Тромадський голос”, “Сила”, “Народна справа”, “Новий час”, “Мета”, “Галичанин” та ін.

Окрему групу джерел становлять мемуари учасників і свідків подій. З неопублікованих використано спогади Олександри П’ясецької, в яких розкривається історія прапора 3-го пластового куреня “Лісові Чорти” у Львові. Група опублікованих – набагато численніша (114) і включає спогади видатних діячів українських молодіжних організацій О. Антоновича, І. Боберського, Л. Веринського, С. Гайдучка, А. Гладиловича, Р. Дашкевича, Е. Жарського, О. Залеського, С. Клепарчука, А. Курдидика, С. Левицького, В. Нагірного, К. Трильовського, М. Федусевича та ін. Значення мемуарів як джерела з вивчення окремих аспектів проблеми визначається, насамперед, наявністю в них багатого фактологічного матеріалу, не засвідченого іншими джерелами, зокрема про умови, за яких розроблялася та чи інша символіка, внесок окремих особистостей, сприйняття атрибутики членами товариств та населенням Галичини.

⁵ Тернопіль. – Тернопіль, 1992. – № 1 (5). – С. 32–33, 36–37.

⁶ “Сокіл-Батько”: спортивно-руханкове товариство у Львові. Альманах 1894– 1994 / [упорядник Анна Благідка]. – Львів : Основа, 1996. – С. 9–14, 18, 164–165.

Виявлення, систематизація й аналіз великої кількості джерел забезпечили достатню джерельну основу для дослідження проблеми.

У другому розділі – **“Роль прапорництва у діяльності товариств”**, який складається з чотирьох підрозділів, аналізуються особливості становлення та розвитку прапорів українських організацій “Сокіл”, “Січ”, “Пласт” і “Луг” у Галичині кінця XIX ст. – 1939 р.

Питання використання прапорів українськими товариствами постало відразу після реєстрації відповідних організацій. З розвитком сокільських, січових, пластових і лугових товариств та з утворенням осередків у багатьох повітах Галичини постала потреба регулювати процес створення та використання прапорів. Розв’язання багатьох проблем залежало від розвитку та спроможності відповідних організаційних структур. Найкраще з цим питанням вдалося справитися товариству “Сокіл-Батько” у Львові. З цією метою, з ініціативи голови організації А. Будзиновського, у серпні 1903 р. утворено прапорову комісію, укладено та впроваджено правильник прапора для міських і сільських осередків, кількість яких у першій чверті XX ст. швидко зростала. Спроби створити подібні структури в інших товариствах “Сокіл” у Галичині не були успішними. Найбільш вдалою серед них була діяльність впродовж 1913 р. прапорової комісії при організації “Сокіл III” у Львові, якій вдалося досягнути поставленої мети. Окремого органу в січових, пластових і лугових товариствах, який би регулював процес створення та застосування прапорів так, як це певний час практикувалося у сокільській організації, не було. Всі питання вирішувалися в контексті організаційної роботи, виходячи із відповідного досвіду та потреб.

Матеріал виготовлення, розміри, зміст зображення та додаткове оздоблення прапорів українських молодіжних товариств досліджуваного періоду залежали від багатьох факторів. У проектах враховувалася насамперед українська вексилологічна традиція, починаючи від Київської Русі, Козаччини і закінчуючи подіями сучасності. Певне опертя автори робили на світову вексилологічну практику. При розробці прапорів бралися до уваги досягнення інших молодіжних товариств, які існували у слов’янських народів, передовсім чехів, хорватів і поляків. Особливо на них рівнялися українські сокільські товариства. В багатьох випадках розміри та оздоблення прапора залежали від естетичних смаків і фінансових можливостей замовника. Завдяки українським молодіжним організаціям “Сокіл”, “Січ”, “Пласт” і “Луг” був накопичений значний досвід створення символіки, яким у майбутньому скористалися інші громадські об’єднання Галичини.

Застосовувалися прапори в організаційній роботі лише після церемонії посвячення, яка була обов’язковою для всіх українських молодіжних товариств “Сокіл”, “Січ”, “Пласт” і “Луг”. Її особливості залежали від багатьох моментів. Визначальними були насамперед документи, прийняті керівництвом відповідних організацій, які базувалися на власному досвіді, враховуючи насамперед українські традиції. Церемоніал частково залежав від державних структур, які

надавали дозволи на проведення урочистостей. Також церемонія посвячення коригувалася залежно від географічних особливостей та погодних умов. Останній фактор у багатьох випадках призводив до того, що доводилося змінювати час та дату посвячення прапора. Церемонія посвячення прапорів покликана була виконати два головні завдання: по-перше, згуртування усіх членів організації, які брали участь в урочистостях; по-друге, ідеологічний вплив на громадськість відповідної місцевості та залучення до діяльності організацій різних прошарків суспільства, особливо молодь.

Серед усіх пам'яток на увагу заслуговують прапори організацій “Сокіл-Батько”, “Повітова Січ” і “Великий Луг” у Львові, які своїм змістом і технікою виконання послужили зразком для інших українських товариств Галичини. Вивчаючи ці атрибути, можемо зрозуміти сукупність проблем, з якими довелося зіткнутися керівникам організацій при розробці та впровадженні окремих символів. З одного боку треба було якнайшвидше розробити та втілити проекти, оскільки підлегли структури в Галичині масово посвячували свої прапори. З іншого – постала потреба у створенні пам'яток універсальних, на які б могли рівнятися інші товариства. Однак, попри обмеженість в часі, відсутність фахівців, інші труднощі, все ж вдалося розробити та посвятити відповідні атрибути. Провідною в них була ідея соборності українських земель, яку виражало поєднання земельних символів Галичини (Лев) та Наддніпрянщини (архистратиг Михаїл). Також при розробці прапорів було враховано козацько-гетьманський період історії України (малиновий колір, історичні діячі). Те, що Лугова організація взяла прапор передвоєнної “Січі” означало, що члени “Великого Лугу” визнали себе продовжувачами січового руху.

У третьому розділі – “Утвердження організаційних емблем, відзнак, одностроїв, печаток, гімнів”, який складається з п'яти підрозділів, простежується процес запровадження та функціонування емблем, відзнак, одностроїв, печаток, гімнів, які були обов'язковими у діяльності товариств.

Емблеми українських організацій “Сокіл”, “Січ”, “Пласт” і “Луг” були унікальними і не мали подібних елементів. При їх розробці враховувалися мета та завдання товариств, українські традиції, світова практика, а також зміни, які відбувалися в українському суспільстві. Показовим у цьому плані стало застосування після Першої світової війни в сокільській емблематиці гілок і кетягів червоної калини. Це було даниною пам'яті соколам, січовикам, пластунам та іншої молоді, всім тим, хто поліг у боротьбі за Українську державу 1917–1921 рр. Організація “Січ” використовувала у діяльності восьмипроменеву зірку, в центрі якої зображено дві руки у потиску, що тримають серп. Такий символ розроблено з урахуванням того, що значна частина січових товариств діяла у сільській місцевості. Емблема “Пласту” із зображенням українського Тризуба і білої трилистої лілеї засвідчувала те, що це суто українська структура, яка є частиною міжнародного скаутського руху. Емблема товариства “Луг” підтверджувала вірність традиціям та

ідеалам січового руху. Емблематика суттєво вплинула на розвиток символіки українських молодіжних січових, сокільських, пластових і лугових товариств. Емблеми послужили основою для розробки практично усієї організаційної символіки, передовсім таких атрибутів, як прапори, відзнаки, печатки, однострої.

Відзнаки і нагороди відіграли важливу роль у діяльності українських молодіжних організацій “Сокіл”, “Січ”, “Пласт” та “Луг”. У створенні унікальних розробок брали участь такі відомі митці та члени організацій, як А. Андрейчин, І. Боберський, Ю. Буцманюк, Р. Грицай, М. Івасюк, П. Ковжун, Р. Лісовський, О. Тисовський, М. Федусевич, Н. Яців. Треба віддати належне керівникам українських молодіжних товариств за те, що вони запровадили систему відзнак і нагород для своїх членів та тих осіб, які допомагали розбудові молодіжного руху. Ці пам’ятки посідають особливе місце не тільки в українській, а й у світовій фалеристичній спадщині з огляду на складність виготовлення, специфіку нагородження і навіть ризикованість носіння.

Одним із важливих атрибутів українських молодіжних організацій “Сокіл”, “Січ”, “Пласт” та “Луг” були однострої. Їх створення в окремих товариствах тривало довгі роки, що було зумовлене як внутрішніми проблемами, пов’язані з пошуком вдалої моделі, так і зовнішніми факторами, зокрема перешкодами, які чинила влада. Розробляючи однострої, автори дбали передусім про зовнішній вигляд. З розвитком організаційної структури акценти змістилися в бік практичності у застосуванні. У багатьох випадках поширеність одностроїв у товариствах залежала від вартості виготовлення: вона була досить високою і не всі члени могли їх придбати. Враховуючи це, дозволялося використовувати лише окремі елементи одностроїв, наприклад ленти, шапки та ін. Через постійні заборони з боку влади однострої застосовувалися недовго, що не дало змоги виробити оптимальну модель. Однак цей процес мав і свої переваги, оскільки давав можливість членам організацій широко використовувати у діяльності українські народні строї та національну символіку.

Найбільш чітко стан і умови розвитку символіки сокільських, січових, пластових і лугових організацій відображали печатки. При їх розробці товариства мали повну свободу у виборі форм (прямокутні, круглі, овальні тощо). Все залежало від імпровізації керівництва тієї чи іншої організації. Як змістове наповнення рекомендувалося використовувати організаційні емблеми та символи осередків. Також враховувалися здобутки попередніх періодів історії України. На багатьох печатках бачимо зображення земельного символу Галичини (Лева), символи козацько-гетьманської доби (козак з мушкетом, бунчук, булава та ін.). Печатки сокільських і січових товариств були здебільшого однотипними. Переважно використовували зображення: у сокільських товариствах – Лева або сокола в польоті, поверненого в різні боки, з однією або двома гантелями; у січових – організаційної емблеми в різних варіантах чи Лева. Часто на печатках не було зображень, а лише напис. Натомість більшою оригінальністю відрізнялися пластові та лугові

товариства. Замовляли печатки переважно в професійних майстернях після реєстрації товариства. Однак маємо багато прикладів їх виготовлення в домашніх умовах. Печатки, на відміну від таких організаційних символів, як прапори, відзнаки, однострої, мали практично всі зареєстровані товариства.

Пісні-гімни супроводжували усі найважливіші події у діяльності товариств. Їх, без сумніву, можна віднести до духовних скарбів української нації. У процесі свого історичного розвитку українським молодіжним організаціям досліджуваного періоду вдалося створити чимало високопатріотичних пісень, які відіграли важливу роль у роки бездержавності, давали наснагу до боротьби за краще майбутнє, вселяли надію в торжество віри та добра. У гімнах сконцентровані думки та почуття тогочасної молоді, її мрії та сподівання. Це стосується і непоодиноких патріотичних пісень-гімнів, що прославляють невмирущість українського народу, його віковичну боротьбу за волю та національну єдність. Важливим моментом було й те, що поряд з гімнами товариств в організаційній діяльності обов'язково виконували національний гімн “Ще не вмерла Україна”.

У висновках підведено підсумки дослідження і визначено положення, які виносяться на захист:

- символіка українських молодіжних товариств у своєму розвитку не зазнавала частих і несподіваних змін, а формувалася досить консервативно: її основу завжди становили традиційні елементи;

- з'ясовано, що символіка українських товариств базувалася на поєднанні таких основних складових: національні та державні символи; символи, пов'язані з періодами історії України – Київської Русі, козацько-гетьманським і подіями сучасності. Автори символіки, усвідомлюючи її великий психологічний і моральний вплив, намагалися за допомогою різних кольорів і знаків, спираючись на українську історію та традиції, передати дух кількох епох історії України. Зображення Лева символізувало часи Галицько-Волинської держави, малинове полотнище – козацькі традиції, синьо-жовті кольори – змагання Української Нації за волю та державність;

- розвиток символіки українських товариств можна поділити на три етапи: перший етап – з часу виникнення товариств до початку Першої світової війни; другий етап – Перша світова війна та українські визвольні змагання 1917–1921 рр.; третій етап – 1921–1939 рр. Кожен з цих періодів мав свої особливості та закономірності. Незаперечним є той факт, що найбільш плідним у створенні системи символів для цих організацій, особливо для товариств “Сокіл” і “Січ”, виявився перший етап. Другий етап через ведення бойових дій, нестабільність ситуації у Галичині та участь вихованців українських молодіжних товариств у військово-політичних подіях характеризувався незначним поступом у розробці нових символів. Члени організацій насамперед намагалися за будь-яку ціну зберегти створені пам'ятки, зокрема прапори, відзнаки, однострої та печатки. Після

поразки українських визвольних змагань 1917–1921 рр., коли Галичину окупувала Польща, спостерігався певний занепад у розвитку символіки. Адже польська влада не була зацікавлена в діяльності подібних організацій. Тому не випадковими були переслідування членів товариств за носіння відзнак, використання прапорів та іншої атрибутики, а зрештою, і заборона “Січі” та “Пласту”;

– вдалося встановити, що у розробці символів брали участь такі відомі митці, як Ю. Буцманюк, Р. Грицай, М. Івасюк, П. Ковжун, Р. Лісовський, Я. Пестрак, а також члени організацій А. Андрейчин, І. Боберський, О. Тисовський М. Федусевич, Н. Яців. Проекти П. Ковжуна та Р. Лісовського вирізнялися оригінальністю та самобутністю інтерпретацій. У своїх розробках вони спиралися на найновіші досягнення світової художньої думки і практики;

– доведено, що на формування символіки українських товариств мав вплив досвід інших організацій, зокрема чеських, хорватських, польських;

– завдяки українським молодіжним організаціям “Сокіл”, “Січ”, “Пласт” і “Луг” накопичений значний досвід, який було покладено в основу створення символіки інших громадських утворень Галичини, зокрема, спортивного товариства “Україна”, Українського спортивного союзу та військового формування УСС, яке діяло у складі австро-угорської армії з 1914 р.

Узагальнений досвід у розробці символіки може бути корисним при створенні сучасної атрибутики громадських організацій України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сова А. Діяльність українських товариств “Сокіл” на Дрогобиччині / Андрій Сова // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2005. – Вип. ІХ. – С. 356–371.
2. Сова А. Історія прапора товариства “Великий Луг” у Львові / Андрій Сова // Записки Наукового товариства імені Шевченка : Праці комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – Львів, 2006. – Т. 252. – С. 145–154.
3. Сова А. Прапорництво українського пожежно-спортивного товариства “Сокіл” у Галичині (1894–1939) / Андрій Сова // Наукові зошити історичного факультету. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2006. – Вип. 8. – Ч. 2. – С. 225–241.
4. Сова А. Символіка українських товариств “Луг” у Галичині (1925–1939) / Андрій Сова // Вісник національного університету “Львівська Політехніка” : “Держава та армія”. – Львів, 2006. – № 572. – С. 36–40.

5. Сова А. Українські товариства “Луг” на Дрогобиччині / Андрій Сова // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2006. – Вип. X. – С. 436–447.

АНОТАЦІЯ

Сова А. О. Символіка українських молодіжних організацій “Сокіл”, “Січ”, “Пласт” та “Луг” у Галичині (кінець XIX століття – 1939 р.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – Істориографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2008.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню і комплексному аналізу змісту та особливостей символіки українських молодіжних товариств “Сокіл”, “Січ”, “Пласт” та “Луг” у Галичині (кінець XIX ст. – 1939 р.), яка базувалася на поєднанні таких основних складових: національні та державні символи; символи, пов’язані з періодами історії України – Київської Русі, Козацько-гетьманської доби, подіями сучасності. В процесі дослідження вдалося встановити прізвища осіб, які розробляли окремі символи. Висвітлюється вплив символіки на членів українських молодіжних товариств, представників політичних партій, громадськість; оцінюється ставлення владних структур до впровадження та застосування символіки українськими національними товариствами. Пропонуються періодизація розвитку символіки організацій і рекомендації щодо використання досвіду українських товариств “Сокіл”, “Січ”, “Пласт”, “Луг” у творенні символіки сучасних громадських організацій України.

Ключові слова: Галичина, “Сокіл”, “Січ”, “Пласт”, “Луг”, символіка, прапор, емблема, відзнака, однострій, печатка, гімн.

АННОТАЦИЯ

СОВА А. О. Символика украинских молодежных обществ “Сокил”, “Сич”, “Пласт” и “Луг” в Галичине (конец XIX в. – 1939 г.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.06 – Историография, источниковедение и специальные исторические дисциплины. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2008.

Диссертационное исследование посвящено изучению и комплексному анализу содержания и особенностей символики украинских молодежных обществ “Сокил”, “Сич”, “Пласт”, “Луг” в Галичине (конец XIX в. – 1939 г.), базирующейся на соединении таких составных: национальные и государственные символы; символы, связанные с различными периодами истории Украины – Киевской Руси, Козаческо-гетманской государственности, событиями современности. В процессе исследования удалось установить фамилии людей, разработавших отдельные символы. Показано влияние символики на членов украинских молодежных обществ, представителей политических партий, общественность. Дана оценка отношения властных структур к внедрению и применению символики украинскими национальными обществами. Предложены периодизация развития организационной символики и рекомендации по использованию опыта украинских обществ “Сокил”, “Сич”, “Пласт”, “Луг” в создании символики современных общественных организаций Украины.

Ключевые слова: Галичина, “Сокил”, “Сич”, “Пласт”, “Луг”, символика, флаг, эмблема, отличие, униформа, печать, гимн.

ANNOTATION

Sova A. O. The symbolism of Ukrainian youth organizations “Sokil”, “Sich”, “Plast” and “Lug” in Galicia (the end of XIXth century – 1939). – Manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree the candidate of historical sciences speciality 07.00.06 – Historiography, dzhereloznavstvo and specialized historical subjects. – Lviv National University named after Ivan Franko. – Lviv, 2008.

The dissertation investigation is devoted to studying and comprehensive analysis of content and peculiarities of the symbolism of Ukrainian youth societies “Sokil”, “Sich”, “Plast” and “Lug” in Galicia (the end of XIXth century – 1939).

The status analysis of scientific treatment the problem affirmed that it hasn't become the subject of special and thorough studying, there were investigated only individual aspects. Discovering, systematization and analysis the large amount of sources provided the source base for investigating the problem.

The symbolism of Ukrainian youth organizations in its development didn't undergo the frequent and unexpected changes, and was formed rather conservatively: its bases were the traditional elements. It is clarified that it was based on combining such main components as: national and state symbols; symbols

connected with the periods of Ukraine's history – Kyiv Rus, Cossacks-Hetmans' and the present time events. The authors of the symbolism realizing its great psychological and moral influences, were trying to share the spirit of several epochs of Ukraine history with the help of different colours and symbols, basing on Ukrainian history and traditions. The lion's image symbolized the times of Galician-Volyn State, the crimson bunting – cossacks' traditions, the blue-yellow colours – the competition of Ukrainian nation for freedom and status.

The development of symbolism of Ukrainian organizations can be divided into three periods: the first period – from time of coming into being the organizations till the beginning of World War I; the second period – World War I and Ukrainian liberation contests 1917; the third period – 1921–1939. Each of these periods had its own peculiarities and regularities. The incontestable is that fact that the most fruitful in creating the symbols system for these organizations turned out the first period, especially for the societies “Sokil” and “Sich”. The second period through the waging military operations, the instability the situation in Galicia and the participating of disciples of the Ukrainian youth organizations in military and political events was characterized as the insignificant step in the development of new symbols. The members of organizations first of all tried at any price to keep the created monuments, in particular flags, decorations, odnostrij and signets. After the defeat of Ukrainian liberation contests 1917–1921, when Galicia was occupied by Poland, it was observed some decay in symbolism' development . However, polish authority wasn't interested in activities of such organizations. Therefore, the persecution of members' societies for wearing decorations, using the flags and other attributes, and finally the prohibition “Sich” and “Plast” weren't casual.

It was a success to determine that in the development of symbolism took part such famous artists as Yu. Butsmanjuk, R. Grytsaj, M. Ivasjuk, P. Kovzhun, R. Lisovskij, Y. Pstrak, and also the members of organizations as A. Andrejchyn, I. Boberskyj, O. Tysovskyj, M. Fedusevych, N. Yatskiv. P. Kovzhun's and R. Lisovskij's projects were distinguished by originality and selfhood of interpretations. In their developments they based on the newest achievements world artistic opinion and practice.

It is proved that on the formation of the symbolism of Ukrainian societies had the influence experience of other organizations, in particular Czech, Croatian and Polish.

Thanks to Ukrainian youth organizations “Sokil”, “Sich”, “Plast” and “Lug” the significant experience is accumulated that was set as principle of creating the symbolism of other public organizations of Galicia, especially sport society “Ukraine”, Ukrainian sport league and military formation USS, that acted in staff of Austria-Hungary army since 1914.

The generalized experience in developing the symbolism can be useful for creating modern attributes of Ukraine public organizations.

Key words: Galicia, “Sokil”, “Sich”, “Plast”, “Lug”, symbolism, flag, emblem, decoration, odnostrij, signet, anthem.

Підписано до друку 02.02.09 р. Папір друк. Друк на різогр.
Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Хам. 41.

Друк СПДФО Марусич М.М., м.Львів, пл. ООсмомисла 5-11.

тел./факс: (0322) 261-51-31

e-mail: interprint-m@rambler.ru